

УДК 338.439.5

О. М. Дрозд,

к. с.-г. н., Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5142-9242>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.10.56

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ТЕХНІЧНИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ

O. Drozd,

PhD in Agricultural Sciences, Western Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

FEATURES OF TECHNICAL MARKET FORMATION CULTURE IN UKRAINE

У статті висвітлено особливості та теоретичні аспекти функціонування ринку технічних культур в Україні на сучасному етапі розвитку. Досвід виявив, що сучасна ринкова система краще, ніж інші, пристосована для використання досягнень науково-технічного прогресу, інтенсифікації виробництва, що сприяє, у кінцевому рахунку, більш повного задоволення потреб споживачів.

Створення ринку технічних культур, як однієї з ланок розвитку ринкових відносин в Україні на сучасному етапі є досить важливою проблемою агропромислового комплексу. Позиції України на світовому ринку технічних культур характеризуються зростаючими виробничими показниками, збільшенням переробних потужностей, швидкими темпами модернізації технологічних процесів.

Але разом з тим в країні не сформована чітка фінансова політика з підтримки інноваційних підприємств, підприємств з більш глибокою переробкою сировини. А також в Україні не сформована інформаційна складова інфраструктури ринку, що значно ускладнює прийняття вірних управлінських рішень. У статті здійснено аналіз ринку технічних культур в Україні. Для вирішення поставленої мети використовувались такі методи наукового дослідження: системний підхід до вивчення економічних явищ, а також економіко-статистичний, розрахунково-конструктивний, методи аналізу.

The article highlights the peculiarities and theoretical aspects of the functioning of the technical crops market in Ukraine at the current stage of development. Experience has shown that the modern market system is better than others, adapted to use the achievements of scientific and technical progress, intensification of production and, ultimately, to more fully satisfy the needs of consumers.

Creating a market for technical crops, as one of the links in the development of market relations in Ukraine at the current stage, is a rather important problem of the agro-industrial complex.

More than 30 industrial crops are grown in Ukraine. The leading technical crops in Ukraine, which occupy the largest cultivated areas, are sugar beet, sunflower and rapeseed.

Ukraine's position in the world market of technical crops is characterized by growing production indicators, an increase in processing capacities, and a rapid pace of modernization of technological processes

At the same time, mechanisms are involved in the agricultural market, which have their own characteristics in relation to one or another product, since the organization of technical crops markets is quite closely dependent on a number of processing enterprises that have their own specific work.

The most important feature of the formation of market relations in the agrarian sector of the economy is that agriculture, more than any other industry, depends on other market structures, and the market of industrial crops, in particular, depends directly on the processing industry. A whole complex of processing enterprises is involved here, primarily oil processing and sugar beet complexes, as the largest and most powerful in Ukraine.

But at the same time, the country has not formed a clear financial policy to support innovative enterprises, enterprises with deeper processing of raw materials. Also, the informational component of the market infrastructure is not formed in Ukraine, which greatly complicates the adoption of correct management decisions. The article analyzes the market of technical crops in Ukraine. The following methods of scientific research were used to solve the set goal: a systematic approach to the study of economic phenomena, as well as economic-statistical, calculation-constructive, analysis methods.

Ключові слова: технічні культури, аграрний сектор економіки, ринок, галузі рослинництва, розвиток.

Key words: technical crops, agrarian sector of the economy, market, crop production, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сектор технічних культур України є стратегічною галуззю економіки держави, що визначає обсяги пропозиції та вартість основних видів продовольства, формує істотну частку доходів сільськогосподарських товаровиробників, визначає стан і тенденції розвитку аграрного сектору. Величезну роль в цьому аспекті відіграє формування та функціонування аграрного ринку, що пояснюється необхідністю докорінних економічних перетворень в аграрному секторі у зв'язку з переходом до ринкових відносин, соціально-економічними інтересами товаровиробників у сільському господарстві та пов'язаних з ним сферах, прагнень до зростання добробуту народу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми формування й розвитку ринку сільськогосподарської продукції ґрунтовно висвітлені у працях економістів-аграрників, а саме: В.М. Алексійчука, С.Л. Дусановського, М.Ф. Кропивка, Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка, М.К. Пархомця, П.Т. Саблука, О.Г. Шпикуляка, М.М. Федорова та інших вчених. Окремі аспекти вивчення ринку технічних культур й економічній ефективності виробництва та переробки технічних культур відображено в наукових працях В.І. Бойка, Л.М. Васильєва, О.О. Чередніченко та ін.

Водночас, в сучасних умовах, більш поглиблених наукових досліджень потребують питання пов'язані з вивченням особливостей формування і функціонування ринку технічних культур. Оскільки потенціал ринку технічних культур є надзвичайно перспективним, особливо у світлі біотехнологічної революції та створенні нових видів товарів з біосировини, що продукують технічні культури.

ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування теоретичних положень та виявлення особливостей функціонування ринку технічних культур в Україні на сучасному етапі розвитку аграрного ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ринок є складною системою економічних відносин на усіх стадіях відтворювального процесу, заснованих на інтеграції інтересів ринкових суб'єктів у сфері виробництва, розподілу, перерозподілу і споживання, розвитку економічного і соціального середовища, закономірностей та свідомої діяльності членів суспільства. Створення ринку технічних культур, як однієї з ланок розвитку ринкових відносин в Україні на сучасному етапі є досить важливою проблемою агропромислового комплексу. Розвиток вітчизняної еко-

Таблиця 1. Динаміка виробництва основних технічних культур в господарствах усіх категорій в Україні, тис. га

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Зернові та зернобобові культури	14945,5	14738,4	14349,5	14607,3	14847,7	15279,4	15364,7	14607,3
Технічні культури	8339,5	8350,3	8656	9161,2	9203	9026	9127	9161,2
соняшник	5149,2	3953,1	5904,5	5943,1	6458,4	5849,3	6383,3	6509,7
Цукровий буряк	333,3	213,3	292,4	318,1	279,1	220,6	218,9	226,6
соя	1803	1991,1	1846,3	1994,1	1709,4	1579,6	1340,5	1280,3
рапс	881,4	667,8	456	789,1	1042,4	1285,4	1115,2	1009,5
льон олійний	34,4	62,3	66,8	47,3	32,1	17,7	13,5	27,9
льон довгунець	1,4	1,9	2	1,5	1,3	0,9	0,8	0,4

Джерело: сформовано автором, за даними Держкомстат [8].

номіки, в тому числі і ринку технічних культур, на даному етапі обмежується експортом сільськогосподарської сировини та мізерними обсягами готової продукції з доданою вартістю [7].

Оскільки багато галузей національної економіки розвиваються не ізольовано, то можна стверджувати, що сільське господарство є основою добробуту й основним джерелом зростання інших сфер діяльності, у т.ч. сільськогосподарського машинобудування, виробників мінеральних добрив, засобів захисту рослин, послуг агротехсервісу, торгівлі тощо [4, с. 63]. Розвиток ринку технічних культур характеризується досить сильною взаємодією системи суміжних ринків. У результаті взаємодії з ринком техніки, ринком землі, ринком насіння, ринком праці, ринком засобів захисту рослин, ринком палива та інших матеріальних ресурсів і засобів виробництва здійснюється виробничий процес, виготовляється та переробляється продукція.

Особливо тісно пов'язаний ринок сировини технічних культур й підприємствами переробки продукції, що часто формується міжгалузевими структурами, котрі представлені окремими суб'єктами ринкових відносин: державними підприємствами, акціонерними товариствами, кооперативними об'єднаннями та ін. Разом з тим в аграрному ринку задіяні механізми, які мають свої характерні риси стосовно того чи іншого продукту, оскільки організація ринків технічних культур досить тісним чином залежить від цілої низки переробних підприємств, що мають свою специфіку роботи.

Найважливіша особливість формування ринкових відносин в аграрній сфері економіки полягає в тому, що сільське господарство більше ніж будь-яка інша галузь, залежить від інших структур ринку, а ринок технічних культур зокрема, залежить безпосередньо від

переробної галузі. Тут задіяний цілий комплекс переробних підприємств, насамперед олійно переробний та цукробуряковий комплекси як найбільші й найпотужніші в Україні.

Найстарішою і найпотужнішою в Україні є цукробурякова галузь. На території 19 областей нашої держави знаходяться близько 200 цукрових заводів. Найбільше їх зосереджено в правобережному Лісостепу. Цукрова промисловість — важлива комплексуюча галузь, що сформується з цілої ланки заводів з глибокої переробки сировини.

Відходи (дефектний цукор, меляса) цукрових та цукрорафінадних заводів слугують сировиною в свою чергу для цілого ряду суміжних підприємств, що виробляють спирт, дріжджі, вітаміни, тощо. Інші відходи, наприклад, жом, використовуються відгодівельними господарствами.

В областях, де вирощуються олійні культури, розміщені основні підприємства олійно-жирової промисловості. Це пов'язано із значними сировинними затратами. Близько 90 % усієї олії в країні виробляють з насіння соняшнику. Основні райони виробництва олії — Донбас і Придніпров'я, центри — Дніпро, Запоріжжя, Пологи (Запорізька область), У Причорномор'ї за обсягом виробництва олії попереду Одеська область, у правобережному Лісостепу — Вінницька область.

Слід зауважити, що олійно-жирова промисловість має широкі виробничо-територіальні зв'язки з іншими галузями господарства. Відходи виробництва, особливо макуха, використовуються у тваринництві. Олія — цінний харчовий продукт і водночас важлива сировина для виготовлення маргарину, консервів, мила, а також допоміжний матеріал у металургійній, лакофарбовій, шкіряній та інших галузях промисловості.

Галузі, що зайняті переробкою технічних культур мають в Україні найкращі перспективи розвитку. Практично кожна агропромислова зона має свій власний набір технічних культур. У майбутньому це дозволить поглиблювати спеціалізацію виробництва, уникати внутрідержавної конкуренції, вдосконалювати територіальну організацію агропромислового комплексу.

Незважаючи на те, що Україні вирощується понад 30 технічних культур. Провідними технічними культурами в Україні, є буряки цукрові, соняшник, соя, ріпак та льон. На дані культури з року в рік припадає 98 % посівних площ, які відводяться під всі технічні культури (табл.1). Вирощують також сафлор, арахіс, рицину, лялеманцію, кунжут, рижій, цикорій, гірчицю білу та сизу, льон, коноплі, тютюн та хміль. Ефіро-олійні та лікарські культури займають порівняно незначні площі, проте значення їх, особливо в медицині та парфумерній промисловості, досить велике.

Серед технічних культур в Україні традиційно відводять особливе місце олійним. Пропозицію на ринку олійних культур формують аграрні формування різних форм власності, загалом понад 50 тис. підприємств із земельним банком від 100 до понад 10 000 га. Особливістю вирощування цих культур є те, що на експорт частіше всього відправляються продукти переробки, а не насіння. Ключове значення відводиться соняшникові. Так, частка експорту соняшнику (у вигляді олії та шроту) відносно внутрішнього виробництва становить близько 97%. В Україні насіння ріпаку та сої донедавна вважались експортно спрямованою сировиною й експортувалась більше 90% закордон. У 2023 році вдалось переробити близько 23,3 % всього ріпаку, тому можна констатувати, що розпочалось формуватися переробна галузь ріпаку, з поступовим нарощуванням експорту ріпакової олії та шроту.

Масова частка технічних культур у виробництві продукції сільського господарства в останні роки зростає. Поряд із збільшенням виробництва продукції технічних культур, найважливішим завданням є підвищення якості і зменшення витрат на всіх стадіях виробництва.

В історичному аспекті вирощування технічних культур на терені нашої держави має різну історію. Деякі технічні культури мають багатовікову історію вирощування в Україні (льон, коноплі), деякі з них розпочато вирощування з початку 19 ст. (цукровий буряк, соняшник,

хміль), деякі (бавовна, тютюн) — з найновіших часів.

До перспективних технічних культур в Україні нині експерти аграрного ринку відносять льон, зокрема олійний і льон-довгунець, який використовується для виробництва волокна. Виробництво льону знайоме українському аграрію дуже давно й має вже більше ніж тисячолітню історію вирощування. Але за часів незалежної України льонарство зазнало занепаду, тільки останнє десятиріччя спостерігається його відновлення. При цьому перевагу надають льону олійному, тоді як льон довгунець протягом століть вирощували виключно за для отримання тканини.

На сьогодні ринок діє в середовищі не-впорядкованого ринкового господарювання для якого характерний диспаритет цін, високий рівень монополії окремих посередницьких груп і структур, неплатежі за ускладненими договорами з підприємствами переробки та ін.

Одним з слабких місць формування в Україні як продовольчого ринку так і ринку технічних культур зокрема полягає в тому, що не створена повноцінна інформаційна складова ринку. Існуюча в Україні система збору та обробки інформації Держкомстату про стан ринків та цін спрямована, головним чином, на забезпечення нею державних управлінських органів. Звіти подаються в органи Держкомстату самими агентами ринку — виробниками, переробниками сільськогосподарської продукції, тому не завжди достовірні.

В той же час кожен безпосередньо учасник ринку зацікавлений в отриманні об'єктивної та оперативної інформації про стан на ринках сільгосппродукції і продовольства не лише на місцевому, а також на регіональному, національному, світовому рівнях. Більш реальна за змістом інформація необхідна для розробки заходів державного регулювання.

Згідно з офіційними даними Державної служби статистики України у 2022 році, так за роки повномасштабного вторгнення росії статистичні дані не оновлювалися та не оприлюднювалися.

ВИСНОВКИ

Світовий досвід переконливо довів, що формування ефективного ринку технічних культур, є доволі складною справою, оскільки вимагає вирішення багатьох доволі суперечливих завдань. На ньому потрібно зберегти дієву досконалу конкуренцію, одночасно створити можливості поза ринкового узгод-

ження дій ринкових відносин. Потрібно формувати чітку й виважену фінансову політику інноваційного розвитку ринку технічних культур та переробки сировини з стратегічною ціллю вихід на міжнародний ринок з продуктом з доданою вартістю. Необхідно задіяти стимули нарощування чи стабілізації обсягів виробництва, не допускаючи при цьому надмірних запасів, що не знаходять збуту. Підтримання внутрішньої конкуренції потрібно узгодити з захистом вітчизняного виробника від зовнішніх конкурентів. Заходи державного регулювання не повинні ставати на заваді підприємницькій ініціативі, творчим пошукам, розробці та здійсненню інноваційних проєктів, створення продукту з високою доданою вартістю.

Глобалізація в агробізнесі відбувається на фоні світової біотехнологічної революції, в якій величезну роль відіграє сировина з технічних культур. Тому й попит на який формує підприємницьких інтерес спонукає агровиробників шукати нішові технічні культури для забезпечення сировиною підприємства переробки.

Література:

1. Сафонова В. Є., Бобров В. Я. Основи ринкової економіки і підприємництва: Ч. 2. Київ: ДП "Вид. дім "Персонал", 2017. 530 с.
2. Саблук П. Т. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції: практичний посібник, Київ: ІАЕ, 2000. 556 с.
3. Супіханов Б. К. Розвиток ринків аграрної продукції: монографія. 2-е видання, допов. та переробл. Київ: ННЦ ІАЕ, 2009. 530 с.
4. Ніценко В. С. Теоретичні засади функціонування вертикально інтегрованих структур в агропромисловому комплексі. Економіка АПК. 2014. № 2. С. 63—69.
5. Лихочвор В. В., Петриченко В. Ф. Рослинництво. Сучасні інтенсивні технології вирощування основних польових культур. Львів: НВФ "Українські технології", 2006. 730 с.
6. Семенда Д. К., Семенда О. В., Семенда О. В. Сучасний стан та тенденції розвитку ринку технічних культур в Україні. Агросвіт. № 6. 2019. С. 65—74.
7. Нестеренко О. О. Розвиток капіталістичної промисловості і формування пролетаріату в Україні в кінці XIX на початку XX ст. Київ 1952 р. С. 38—39.
8. Державна служба статистики України. Державна служба статистики: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.04.2024).

9. Чехова І. В. Особливості функціонування ринку олійних культур в Україні. Науково-технічний бюлетень Інституту олійних культур НААН. 2022. № 32. С. 154—161.

10. Тимур Д. Мірзоєв Сучасний стан і перспективи виробництва нішевих технічних культур. Актуальні проблеми економіки. 2024. № 1 (271). С. 6—14.

References:

1. Safonova, V. Ye. and Bobrov, V. Ya. (2017), *Osnovy rynkovoi ekonomiky i pidpriemnytstva* [Basics of market economy and entrepreneurship], DP "Vyd. dim "Personal", Kyiv, Ukraine.
 2. Sabluk, P. T. (2000), *Formuvannia ta funktsionuvannia rynku ahropromyslovoi produktsii* [Formation and functioning of the market of agro-industrial products], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.
 3. Supikhanov, B. K. (2009), *Rozvytok rynkiv ahrarynoi produktsii* [Development of agricultural products markets], 2nd ed, NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.
 4. Nitsenko, V. S. (2014), "Theoretical principles of functioning of vertically integrated structures in the agro-industrial complex", *Ekonomika APK*. vol. 2, pp. 63—69.
 5. Lykhochvor, V. V. and Petrychenko, V. F. (2006), *Roslynnytstvo. Suchasni intensyvni tekhnolohii vyroshchuvannia osnovnykh polovykh kultur*. [Plant growing. Modern intensive technologies for growing the main field crops], NVF "Ukrainski tekhnolohii", Lviv, Ukraine.
 6. Semenda, D. K., Semenda, O. Vs. and Semenda, O. V. (2019), "The current state and trends in the development of the technical crops market in Ukraine", *Ahrosvit*. vol. 6, pp. 65—74.
 7. Nesterenko O. O. (1952), *Rozvytok kapitalistychnoi promyslovosti i formuvannia proletariatu v Ukraini v kintsi XIX na pochatku XX st.* [The development of capitalist industry and the formation of the proletariat in Ukraine at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries.], Kyiv, Ukraine.
 8. State Statistics Service of Ukraine (2024), <https://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 11 April 2024).
 9. Chekhova, I. V. (2022), "Peculiarities of the functioning of the market of oil crops in Ukraine", *Naukovo-tekhichniy biuleten Instytutu oliinykh kultur NAAN*. vol. 32, pp. 154—161.
 10. Mirzoiev, T. D. (2024) "The current state and prospects for the production of niche technical crops". *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 1 (271), pp. 6—14.
- Стаття надійшла до редакції 02.05.2024 р.*